

METODOLOŠKE NAPOMENE: UZORAK I NAČIN IZBORA ISPITANIKA

Ivan RIMAC

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Studijski centar socijalnog rada
Nazorova 51, 10 000 Zagreb
ivan.rimac@pravo.hr

European Values Study je međunarodni projekt koji istražuje vrednote građana europskih zemalja. Projekt je prvo mjerenje vrednota počeo pripremati 1980. godine, a provedbom anketnoga istraživanja u deset zemalja Zapadne Europe počeo je svoj empirijski put jedan od najdugovječnijih projekata u društvenim znanostima. U pravilnim razmacima od devet godina ponavljana su empirijska prikupljanja podataka 1990., 1999./2000. i konačno 2008./2009. godine. Obuhvat tema se kroz vrijeme donekle mijenjao odbacujući nerelevantne teme i uvodeći aktualne, ali je projekt u osnovi sačuvao jezgro varijabli-pitanja kojima je omogućena komparacija kroz vrijeme. S druge strane, obuhvat projekta se širio na više zemalja te je u 2008./2009. došao do obuhvata 44 europske zemlje od Atlantskog oceana do Kavkaza i Urala te time omogućio najpotpuniji pregled vrednota stanovnika europskoga kontinenta u njegovim zemljopisnim granicama.

Hrvatska se u *European Values Study* projekt uključila 1999. godine kroz projekt *Europsko istraživanje vrednota* pod vodstvom profesora dr. sc. Josipa Balobana. Prvo mjerenje anketnom metodom obavljeno je u travnju 1999. godine i omogućilo je usporedne analize vrednota hrvatskih građana s vrednotama koje dominiraju u drugim europskim zemljama. Provedbom anketnoga istraživanja 2008. godine omogućena je i vremenska usporedba kojom možemo pratiti promjene ili stabilnost vrednota obuhvaćenih mjerenjem u obje vremenske točke.

Tablice koje slijede u prilogu omogućuju pregled postotaka odgovora na pitanja postavljena u anketnom istraživanju 2008. godine i, gdje je to moguće,

usporedbu s odgovorima koje su dali ispitanici u istraživanju iz 1999. godine. Oba istraživanja su po svojim karakteristikama komparabilna te opravdano mogu biti uspoređivana po izmjerenim učestalostima odgovora, no zbog punijeg uvida u ovu konstataciju u narednom dijelu teksta bit će prezentirana metodologija oba vala mjerena u *Europskom istraživanju vrednota*.

Oba mjerenja provedena su anketnom metodom u direktnom kontaktu s ispitanikom. Anketari su provodili anketiranje u domovima ispitanika, postavljali pitanja i bilježili odgovore u anketne upitnike.

Ključni element komparabilnosti rezultata ovih dvaju istraživanja mogla bi predstavljati usporedba strategija konstrukcije i provedbe uzorka istraživanja, jer se prema ostalim parametrima ova dva istraživanja mogu smatrati u potpunosti sukladnima.

U oba vala kao ciljana populacija istraživanja zacrtana je populacija svih stanovnika koji imaju trajno prebivalište u Republici Hrvatskoj. U oba slučaja korišten je troetajni uzorak u kojem je izbor izvršen probabilističkim metodom na tri razine. Prva etapa sastojala se u izboru naselja u kojima će biti provedeno istraživanje. U oba istraživanja primijenjena je metoda kumulativnih veličina koja je u osnovi sustavno uzorkovanje koje vodi računa o broju krajnjih entiteta uzorkovanja. Tom metodom je šansa za izbor u uzorak bila proporcionalna broju odraslih stanovnika naselja. Time je vjerojatnost izbora u uzorak svakog pojedinog stanovnika RH bila podjednaka. U pripremi liste naselja iskorištena je mogućnost da se redanjem naselja prema nekom principu načini implicitna stratifikacija uzorka, pa je popis naselja poredan po županijama, a unutar županije po veličini naselja. Time je u sustavnom uzorkovanju, kakva je metoda kumulativnih veličina, odabir morao obuhvatiti sve županije i unutar županija, različite veličine naselja.

Druga etapa uzorkovanja sastojala se u terenskom uzorkovanju stambenih jedinica *random walk* metodom. Od odabrane točke, anketar je u odabiru stambene jedinice koristio kretanje kroz naselje i odbrojavanje uvijek istog broja stambenih jedinica između dvaju odabranih domaćinstava. Budući da je *random walk* metoda operativna razrada terenske provedbe sustavnoga uzorkovanja, i ova metoda je sačuvala jednake vjerojatnosti odabira u uzorak.

U trećoj etapi, anketar je, također na terenu, birao jednog od ukućana metodom zadnjeg rođendana i time vršio slučajni izbor u uzorak. Ova metoda imala je nejednaku vjerojatnost izbora u uzorak, time što je davala veću šansu za izbor u uzorak ispitanicima iz manjih kućanstava, a ta je disproporcija korigirana na različite načine u prvom i drugom valu istraživanja.

Razlike između prvog i drugog istraživanja proizlaze iz donekle različitoga okvira uzorkovanja (popisa iz kojeg se odabire jedinica uzorka u prvoj etapi – naselja).

Istraživanje 1999. provedeno je neposredno nakon rata i mirne reintegracije Podunavlja. Te je u trenutku planiranja i provedbe istraživanja imalo niz problema oko utvrđivanja okvira uzorkovanja za prvu etapu uzorkovanja. U tom trenutku postojali su podaci samo iz Popisa stanovništva 1991. godine. Kako je Domovinski rat u mnogo elemenata promijenio demografsku sliku Hrvatske, to su takve promjene mogle biti reflektirane tek djelomično i nepotpuno. Podaci iz Popisa 1991. godine djelomično su korigirani očekivanjima o promjenama broja stanovnika u područjima koja su snažno zahvaćena ratnim djelovanjem ili su u vrijeme Domovinskog rata bila okupirana. No te korekcije nisu operirale s preciznim mjestima preseljenja dijela stanovništva.

S druge strane, Popis stanovništva 2001. godine poslužio je kao dobra i precizna osnova za uzorkovanje 2008. godine u kojem je izvršena učinjena translacija starosti ispitanika za sedam godina.

U valu 2008. godine napravljene su i izvjesne dorade procedure terenskoga uzorkovanja. *Random walk* metoda unaprijeđena je slučajnim odabirom polazne točke kretanja iz telefonskog imenika (polazna točka nije uključivana u izbor kućanstava), zaključavanjem liste prije početka anketiranja (slanjem liste na verifikaciju prije početka anketiranja), uručivanjem pisane obavijesti o svrsi istraživanja odabranim domaćinstvima, te zahtjevom anketarima da u posjet odabranom domaćinstvu odlaze do četiri puta ukoliko u prethodnim navratima nije obavljeno anketiranje. U odnosu na 1999. godinu ukinuto je i zamjenjivanje domaćinstava u kojima nije obavljeno anketiranje prvim susjednim domaćinstvom.

Odabir metodom zadnjeg rođendana striktnije je kontroliran prikupljanjem informacija o rođendanima svih ukućana.

Sve navedene promjene napravljene su u cilju kontrole probabilističkih svojstava uzorka.

U oba vala podatci su nakon provedbe istraživanja uteženi ponderima kojima se nastojala sačuvati adekvatnost uzorka za ciljanu populaciju. U istraživanju 1999. godine procedura utežavanja je bila jednostavnija i sastojala se u utvrđivanju poststratifikacijskih množitelja koji su formirani na osnovi iskustva s istraživanjima javnog mnijenja u devedesetima. Stoga su kao kalibracijski okvir utežavanja poslužile proporcije iz istraživanja javnog mnijenja *Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar* u devedesetima, za koja su usporedbe s izbornim rezultatima pokazale da ne izlaze iz očekivanih margina pogreške

uzorka. U istraživanju 2008. godine strategija utežavanja obuhvatila je tri faze: utežavanje po dizajnu uzorka u kojem su množitelji izračunati na osnovu pro-rachuna nejednakih šansi izbora u uzorak (u etapi izbora jednog člana domaćinstva), utežavanje neodaziva na anketu kojim je uklonjena disproporcija broja anketa na pojedinim lokacijama anketiranja i konačno poststratifikacijsko kalibriranje izvršeno je prema podacima iz okvira uzorkovanja prema spolu, dobi i obrazovanju.

Iako u osnovi različite, strategije utežavanja dovele su uzorke do podjednake zastupljenosti osnovnih demografskih kontigenata, pa se uzorci mogu smatrati usporedivima.

Usporedivost postupaka mjerenja u anketi, provjeravana je i posebnim usporedbama formulacija pojedinih pitanja u kojima je vođena evidencija o svakom pitanju i predloženom odgovoru i njihovoj usporedivosti.

I na kraju, nekoliko napomena za čitanje tablica. U tablicama su prikazani paralelno rezultati obaju valova istraživanja gdje god je bilo moguće uspoređivati odgovore na jednaka pitanja. U slučaju da su pitanja bila izmijenjena, i time neusporediva, ili se radi o novim pitanjima, iz tablica su izostavljeni podatci iz 1999. godine i dani samo podatci za 2008. godine. Ukoliko su neka pitanja slična s pitanjima u 1999. godine, a nisu prezentirana s podacima iz obaju valova, to znači da autori smatraju da nisu usporediva. Tablice sadrže i informaciju o udjelu ispitanika koji nisu dali odgovor na neko pitanje, te se u odnosu na interpretacije autora većine tekstova koji opisuju fenomene istraživane *Europskim istraživanjem vrednota* brojke mogu razlikovati jer autori imaju opravdanih razloga u komparacijama uspoređivati samo one koji su iskazali svoj stav. U tim slučajevima će postotci u tablicama odudarati od postotaka koje navode autori tekstova u tom smislu da će postotci u tablicama biti izračunati na total svih ispitanika bez obzira jesu li iskazali stav o nekom pitanju ili ne, dok će se u tekstovima pojavljivati postotci koji uzimaju udio u onima koji su dali odgovor, tj. izrazili svoj stav. Bez obzira koje od navedenih postotaka čitatelji smatrali pogodnijima, odnosi među kategorijama ostaju proporcionalni bez obzira koji je total korišten kao baza za izračun postotaka.